

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

**За науковою ред. чл.-кор. НАПН України, д. політ. наук
проф. К. В. Балабанова**

**МАРІУПОЛЬ
МДУ
2017**

УДК 378.014.25
ББК 74.484.4
І-73

Авторський колектив :

Балабанов К.В. (наук. редакція), Безчотнікова С. В., Булатова О. В., Воевутко Н. Ю., Гільченко О. Л., Годованик Є. В., Горбань Г. О., Гусєва О. І., Дяченко О. Ф., Жарікова Ю. В., Задорожна-Княгницька Л. В., Зайковський О. С., Іванова Т. В., Кажан Ю. М., Кислова Л. А., Кіор Ю. А., Константинова Ю. В., Косенко Ю. М., Кумуржи Е. С., Кутнякова Г. І., Лабєцька Ю. Б., Лисак В. Ф., Мараховська Н. В., Марена Т. В., Марченко М. О., Мацука В. М., Мороз О. А., Найдьонова Л. А., Павленко О. Г., Петрова І. О., Проценко О. Б., Смирнова М. С., Толпежніков Р. О., Трифонова Г. В., Трофименко М. В., Шепітько С. В.

Затверджена до друку Вченою радою Маріупольського державного університету (протокол № 7 від 27 грудня 2017 р.).

Рецензенти:

Зарва Вікторія Анатоліївна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри зарубіжної літератури та теорії літератури Бердянського державного педагогічного університету;

Мельниченко Світлана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Київського національного торговельно-економічного університету;

Пономарьова Галина Федорівна, доктор педагогічних наук, професор, ректор Комунального закладу "Харківська гуманітарно-педагогічна академія" Харківської обласної ради.

УДК 378.014.25
ББК 74.484.4
І-73

Інтернаціоналізація як фактор конкурентоспроможності сучасного університету : кол. моногр. / за науковою ред. К. В. Балабанова. – Маріуполь : МДУ, 2017. – 430 с.

ISBN 978-966-97742-0-0

Колективна монографія присвячена питанням інтернаціоналізації вищої освіти. На думку авторів, основними напрямками розвитку інтернаціоналізації мають стати: включення всіх суб'єктів освітньої діяльності до процесу інтернаціоналізації, орієнтація інституціональної культури на міжнародну діяльність, позиціонування інтернаціоналізації як одного з пріоритетів розвитку університету під час стратегічного планування та прийняття рішень тощо. Особливу роль в цьому процесі автори монографії відводять університетам.

У монографії представлені результати багаторічних досліджень, які проводять науковці Маріупольського державного університету (МДУ), визначаючи міжнародну діяльність як стратегічний напрям розвитку сучасного університету.

Монографія розрахована на науковців, освітян та усіх небайдужих до проблем сучасної української вищої школи

УДК 378.014.25
ББК 74.484.4

ISBN 978-966-97742-0-0

© Маріупольський державний університет, 2017 рік

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ 1 Інтернаціоналізація вищої освіти: виклики сьогодення	9
1.1 Сутність, форми та складові розвитку інтернаціоналізації вищої освіти	9
1.2 Інтернаціоналізація вищої освіти як об'єктивна тенденція світогосподарського розвитку	21
1.3 Реалізація європейського вибору України у контексті інтернаціоналізації вищої освіти	44
Розділ 2 Конкурентоспроможність сучасного університету в умовах інтернаціоналізації вищої освіти	69
2.1 Інтернаціоналізація вищої освіти як фактор конкурентоспроможності сучасного університету	69
2.2 Правові аспекти забезпечення конкурентоспроможності сучасного університету в умовах європейської міждержавної інтеграції	111
2.3 Фактори конкурентоспроможності сучасного університету в умовах глобалізації	125
2.4 Міжнародна діяльність як умова конкурентоспроможності університетів України (досвід Маріупольського державного університету)	153
Розділ 3 Академічна мобільність як чинник інтеграції України у міжнародний освітній простір	206
3.1 Особливості розвитку академічної мобільності в сучасних умовах	206
3.2 Академічна мобільність студентів: основні напрями і тенденції розвитку	213
3.3 Особливості організацій та розвитку академічної мобільності викладачів	223
3.4 Розвиток академічної мобільності в українських навчальних закладах (досвід Маріупольського державного університету)	232
Розділ 4 Розвиток лідерського потенціалу викладачів та студентів в умовах євроінтеграції	250
4.1 Лідерство й нова філософія освіти	250
4.2 Лідерство й педагогічний менеджмент	266
4.3 Лідерські якості викладача та студента в умовах реформування вищої освіти в Україні	288

університетами до комплексного міжнародного співробітництва, до якого залучені вже не тільки заклади вищої освіти, а й інші суб'єкти, які реалізують різноманітні форми міжнародного співробітництва, а саме: програми з розвитку мобільності студентів, викладачів, дослідників тощо; проекти, що забезпечують інтеграцію навчальних планів, курсів; спільні науково-дослідні проекти (в тому числі, науково-комунікативні заходи); проекти, що забезпечують впровадження міжнародних освітніх стандартів та гармонізацію систем вищої освіти; створення стратегічних освітніх і наукових альянсів (розвиток нових інституційних форм).

Таким чином, інтернаціоналізація вищої освіти сьогодні, як спільна взаємодія прогресивних країн, є потужним ресурсом щодо усунення національних розбіжностей систем вищої освіти, завдяки чому «формується новий світовий порядок, який домінуватиме у XXI ст.» та буде визначати сутність інтернаціоналізації як «початковий період руху капіталів і товарів, людей та ідей, що заклав основи цілісності світового простору».

1.2 Інтернаціоналізація вищої освіти як об'єктивна тенденція світогосподарського розвитку

Незворотною тенденцією розвитку світового суспільства є його глобалізація (як вищий ступінь розвитку інтернаціоналізації міжнародних відносин), яка передбачає перехід не лише до глобального ринку, а й до спільних правових норм, єдиних стандартів у різних сферах життя, а отже й освіти, зокрема вищої. У сучасних умовах глобалізації економіки, розвитку інформаційних технологій знання стають основним економічним ресурсом, наука і творчість набувають провідної ролі в розвитку національної економіки. Розвиток ефективного міждержавного співробітництва на всіх рівнях (національному, регіональному, університетському тощо) забезпечує не лише обмін досвідом, а й взаємозбагачення, у тому числі й у сфері

вищої освіти.

Якісна вища освіта і професійна підготовка мають вирішальне значення для економік, які намагаються рухатися вперед шляхом створення додаткової вартості, не обмежуючись простими виробничими процесами і продукцією. Для обліку такої концепції в даній групі факторів оцінюється як рівень зарахування до середніх шкіл та університетів, так і якість освіти. Рівень виробничого навчання та наявність професійної підготовки також враховуються, оскільки вони забезпечують працівникам можливість регулярно покращувати свої навички роботи з виробничими системами, що постійно оновлюються. Мотивація інтернаціоналізації вищої освіти охоплює комерційні переваги, поширення знань та мови, забезпечення узгодженості навчальних планів з вимогами сучасного етапу розвитку світового господарства та ін. Особливі форми прояву інтернаціоналізації, як-от: проведення галузевих літніх шкіл, укладання транскордонних угод, реалізація програм для зарубіжних студентів, розробка англійських програм та інші – стали невід'ємною частиною інтернаціоналізації освіти. Спроби здійснити аналіз міжнародної складової вищої освіти та забезпечення її якості є складовими середовища системи міжнародної вищої освіти.

У ХХІ столітті виробництво знань, їх нагромадження та практичне використання є найпотужнішою рушійною силою економічного розвитку і нарощування конкурентоспроможності країн на світових ринках [42]. Особлива роль у побудові наукоємних економічних систем належить вищій освіті, саме вона спроможна створити належний науковий потенціал суспільства. Тому, лише інтегруючи національну освіту в європейський та світовий освітній і науковий простір, забезпечуючи інтернаціоналізацію вищої освіти, можна забезпечити високу міжнародну конкурентоспроможність країни.

Звернення до проблем інтернаціоналізації вищої освіти представляється нам актуальним і практично значущим:

по-перше, це об'єктивна тенденція розвитку всіх сфер діяльності суспільства;

по-друге, вона передбачає зближення національних систем освіти за умов збереження кращих традицій вітчизняної вищої школи.

Інтернаціоналізація вищої освіти посилює національний освітній потенціал, а відтак і конкурентоспроможність країни. Саме тому інтернаціоналізація освіти є важливим об'єктом цілеспрямованої політики з боку держави і спрямована на вирішення конкретних політичних, економічних, соціокультурних проблем.

Інтернаціоналізація вищої освіти є об'єктивною історичною тенденцією, у розвитку якої можна виділити чотири основні етапи:

перший етап охоплює досить тривалий період, пов'язаний з виникненням і становленням перших західноєвропейських університетів в Італії (Салерно і Болонья, XI–XII ст.), Франції (Париж, XII ст.), Англії (Оксфорд – XII–XIII ст.) тощо;

другий етап (друга половина XVIII ст. – початок XX ст.) пов'язаний з активним розвитком капіталістичного способу виробництва, а відтак і з поширенням міжнародного обміну, в тому числі знаннями і науковими результатами, саме в цей період розвивається міжнародна мобільність студентів і викладачів;

третій етап (друга половина XX століття) знаходився під суттєвим впливом НТР, кількісних та якісних змін, що відбувалися у розвитку світогосподарського порядку в цілому (геополітичні та геоекономічні зміни тощо). Саме в цей період активно впроваджується демократизація освітніх можливостей та створюються нові умови розвитку вищої освіти (бурхливий розвиток міжнародної мобільності викладачів і студентів, розвиток спільної наукової кооперації, поширення міжуніверситетської співпраці тощо);

четвертий етап (початок XXI століття) пов'язаний з розвитком глобалізаційних процесів, вплив яких на трансформацію національних систем освіти суттєво посилюється в сучасних умовах, а сама глобалізація стала фундаментальним викликом для вищої школи за всю історію її розвитку [32, с. 20].

Основними суб'єктами процесу інтернаціоналізації вищої освіти є, з одного боку, студентство, характер участі якого визначається академічною мобільністю (у тому числі індивідуальною), з іншого

боку – професорсько-викладацькі кадри, які залучаються до процесу інтернаціоналізації через реалізацію із закордонними колегами спільних освітніх і наукових програм, мобільність тощо.

Глобальними тенденціями розвитку світового освітнього простору стали: прагнення до демократичної системи освіти, тобто доступність освіти для всього населення; розростання ринку освітніх послуг; розширення мережі вищої освіти та зміна соціального складу студентів; пріоритетність фінансування освіти; постійне оновлення освітніх програм вищих навчальних закладів тощо.

Дослідження сутності інтернаціоналізації вищої освіти дозволило дійти наступних висновків. По-перше, процес інтернаціоналізації пов'язаний з впровадженням міжнародного аспекту в освітню, дослідницьку та обслуговуючу функцію вищої освіти і виступає як феномен міжнародних відносин. По-друге, у сучасних умовах процес інтернаціоналізації стає важливим фактором конкурентоспроможності країни в цілому і сфери освіти у тому числі. По-третє, зазначений процес проявляється через систематичну інтеграцію міжнародної складової в освітній та науковій сферах закладів вищої освіти.

Характер розвитку процесу інтернаціоналізації вищої освіти визначають певні *фактори*, а саме:

політичні (визначаються геополітичним курсом країни та її зовнішньою політикою),

економічні (зумовлені досягненням економічних та фінансових зисків),

соціокультурні (пов'язані з експансією та популяризацією національних культурних традицій)

педагогічні (викликані потребою модернізації та вдосконалення національної системи вищої освіти).

Система факторів, що визначають характер розвитку процесу інтернаціоналізації вищої освіти, дозволяє конкретизувати цілі державної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти. Експерти Британської ради [66] виокремлюють декілька основних тенденцій світової вищої освіти, які впливають на майбутнє інтернаціоналізації.

1. *Зміна глобальної демографічної ситуації.* У всьому світі спостерігають такі демографічні зміни: тривалість життя зростає при одночасному зменшенні рівня народжуваності. Поєднання цих тенденцій призводить до зменшення учнівської молоді (віком 15-24 роки). Фактично, тільки Африка залишиться єдиним регіоном, де молоде населення буде продовжувати збільшуватися до 2025 року, і, відповідно, існуватимуть потенційні можливості для розширення мобільності студентів.

2. *Розширення освіти для всіх.* Незважаючи на те, що доступ до початкової освіти продовжує зростати, все ще існують проблеми, пов'язані із розширенням доступу до освіти. Про це наголошено й у Цілях сталого розвитку 2016-2030.

3. У багатьох країнах світу сьогодні активно впроваджуються національні стратегії, до яких включено питання інтернаціоналізації вищої освіти (або взагалі розроблено окремі *стратегії інтернаціоналізації вищої освіти*). Підґрунтям для розробки таких стратегій, безумовно, стає досягнутий рівень соціально-економічного розвитку країни, а також дефіцит робочої сили, що не задовольняється внутрішніми ресурсами і, відповідно, формує високий попит на іноземну робочу силу.

4. Розподіл *державного фінансування* зазнає суттєвих змін, а відтак змінюються можливості залучення інвестицій з боку урядових фондів. Зниження фінансування вищої освіти може вплинути на стипендіальне забезпечення студентів і, відповідно, вплинути на академічну мобільність.

5. В умовах розширення *багатоаспектного співробітництва* між вищою освітою та бізнесом особливої актуальності та розповсюдження набуває використання нових форм міжнародного стажування, у тому числі віртуального.

6. Із розвитком *освітніх технологій* відбуваються зміни й у системі вищої освіти, які пов'язані як із розвитком Інтернет-технологій в цілому, так і з розвитком безпосередньо освітніх технологій, які впливають на викладання, навчання та адміністрування у вищій

школі. Будь-яка нова технологія інтегрує та змінює світ. Відповідно, із розвитком освітніх технологій змінюється й система вищої освіти.

7. Розвиток процесів автоматизації у будь-якій сфері діяльності впливає на *зміну попиту* на фахівців, який стає все більш орієнтованим на конкретні навички. Відповідно, мають відбуватися зміни й у системі вищої освіти, яка має враховувати ці трансформації.

8. *Бренд та вартість*. Обираючи програми академічної мобільності, програми навчання за кордоном, студенти враховують не тільки і вже не стільки бренд, рейтинг, репутацію відповідного університету. Якість і вартість навчання, перспективи кар'єрного зростання стають більш важливими факторами, які враховуються при виборі студентом навчального закладу.

9. Вплив *англійської мови*, яка стала важливим засобом реалізації права на міжнародну вищу освіту, оскільки вона виступає мовою навчання іноземних студентів. У багатьох країнах сьогодні активно розвиваються програми з вивчення англійської мови.

10. Важливим трендом у розвитку міжнародної освіти також є посилення впливу такого фактору, як *якість студентської інфраструктури* (кампус, центри кар'єри та стажувань тощо), яка все більше впливає на обрання іноземним студентом потенційного місця навчання.

Вплив глобалізаційних процесів на трансформацію національних систем освіти суттєво посилюється в сучасних умовах, а сама глобалізація стала фундаментальним викликом для вищої школи за всю історію її розвитку [32, с. 20]. Вища освіта, політика, інституції трансформуються під впливом процесів глобалізації. У глобальній економіці знань вищі навчальні заклади забезпечують поширення транскордонних відносин, безперервну мобільність глобальних потоків інформації, знань, технологій, капіталу, людей [58]. Зростаюча популярність вищої освіти у сучасному світі зумовлює необхідність розробки національних стратегій інтернаціоналізації вищої освіти.

За оцінками експертів, прогнозована кількість іноземних студентів, які здобувають вищу освіту, у 2040 р. може скласти від 9,1 до 15,7 млн. осіб [13]. Згідно зі статистичними даними деяких урядів,

які опубліковано Британською радою [66], очікується, що, наприклад, Австралія до 2025 року матиме 720 тис. іноземних студентів на території країни; у Франції кількість іноземних студентів збільшиться на 20% і становитиме 470 тис. (з урахуванням поточного рівня); Нова Зеландія очікує на 143 тис. іноземних студентів до 2025 року; Канада – 450 тис. іноземних студентів до 2022 року; Німеччина розраховує на прибуття 350 тис. іноземних студентів за програмами мобільності до 2020 року; у Тайвані очікується 58 тис. іноземних студентів до 2019 року; у Китаї – 500 тис. іноземних студентів до 2020 року; у Японії – 300 тис. іноземних студентів до 2020 року; у Малайзії – 250 тис. іноземних студентів до 2025 року; у Південній Кореї очікується 200 тис. іноземних студентів до 2023 року та у Ірландії – 44 тис. іноземних студентів до 2019/2020 року.

Національні стратегії інтернаціоналізації, які пропонують уряди різних країн, фокусуються на різних напрямках інтернаціоналізації та конкретних її формах, виходячи із конкретних умов та відповідних академічних, економічних, політичних та соціальних цілей. З точки зору основної спрямованості національних стратегій інтернаціоналізації, експерти Американської ради з освіти [57] виокремлюють п'ять основних складових: наукову мобільність та співпрацю; міжнародну освіту; внутрішню та всеохоплюючу інтернаціоналізацію. Досліджуючи важливість структурних компонентів у національних стратегіях інтернаціоналізації, експерти Британської ради [65] визначають три основні складові та, відповідно, вагу їх компонентів, які наведено у таблиці 1.1

Система вищої освіти завжди є більш відкритою порівняно з іншими секторами економіки і не випадково посідає центральне місце в національних політиках провідних країн світу. Так, стратегія, що реалізується США, спрямована на забезпечення сталого розвитку та якісних робочих місць [47] і передбачає відновлення американського лідерства у фундаментальних дослідженнях; навчання нового покоління робочої сили (за рахунок розширення доступу до вищої освіти, сприяння досягненням студентів, у першу чергу, в науці,

**Основні складові національних стратегій
інтернаціоналізації вищої освіти**

Індикатор	Вага
1. Відкритість та мобільність	0,33
1.1 Стратегія ІГЕ	0,25
1.2 Політика щодо мобільності студентів	0,25
1.3 Академічна мобільність та політика досліджень	0,25
1.4 Мобільність програм та постачальників	0,25
2. Гарантія якості та визнання ступеня	0,33
2.1 Забезпечення якості та припусків міжнародних студентів	0,33
2.2 Забезпечення якості навчальних програм	0,33
2.3 Визнання закордонних кваліфікацій	0,33
3. Доступ та стійкість	0,33
3.1 Фінансування мобільності студентів	0,33
3.2 Академічна мобільність та фінансування досліджень	0,33
3.3. Політика сталого розвитку	0,33

технологіях, інженерії, математиці; побудова фізичної інфраструктури; розробка провідних інформаційних екосистем).

Відповіддю Європи на явища глобалізації і одночасно способом надання вищій освіті «європейського виміру» став Болонський процес – регіональний інтеграційний процес, який відбувається в системі європейської університетської освіти і основними цілями якого є:

– побудова європейської зони вищої освіти як ключового напрямку розвитку мобільності громадян з можливістю працевлаштування;

– формування та зміцнення інтелектуального, культурного та науково-технічного потенціалу Європи, підвищення у світі значущості європейської вищої школи;

– постійне покращення якості, підвищення конкурентоспроможності випускників на ринку праці, раціональне

поєднання академічної якості та прикладного характеру освітніх послуг;

– підвищення центральної ролі університетів у розвитку європейських культурних цінностей, в яких університети розглядаються як носії європейської свідомості;

– введення дворівневої системи підготовки фахівців з вищою освітою, системи сумісності, перезарахування і акумуляції кредитів, визначення та прийняття процедури визнання дипломів, оцінки і вимірювань академічних досягнень студентів, структури вчених ступенів, єдині органи – джерела норм, правил і процедур імплементації та розвитку Болонського процесу.

Болонський процес передбачає проведення низки заходів у вищій освіті країн Європи, які зорієнтовані на формування єдиного освітнього простору. Останнє визначає необхідність пошуку національними системами освіти нових підходів, теоретичного обґрунтування та впровадження у навчальний процес університетів інноваційних систем професійної підготовки студентів у світлі транснаціональних проблем вищої освіти на основі загальних закономірностей їх проектування.

Особлива роль у реалізації нової європейської стратегії належить університетам, модернізація системи вищої освіти в яких стає важливою умовою післякризового розвитку Європи. Європейські прогнози [62] показують, що 35% всіх робочих місць в ЄС вимагають робочої сили вищої кваліфікації, однак сьогодні лише 26% робочих місць заповнено відповідною робочою силою (для порівняння – 41% в США, 44% в Японії і 50% в Канаді).

В країнах ЄС нараховується близько 4 тисяч університетів та інститутів, в яких навчається понад 19 млн. студентів [59]. Європейською Комісією запропоновано відповідну стратегію модернізації вищої освіти ЄС [64], реалізація якої має забезпечити рівень випускників з вищою освітою не менш, ніж 40% від загальної кількості молоді. Серед пріоритетних напрямів, в яких необхідні подальші реформи, визначено:

- збільшення кількості осіб з вищою освітою, залучення широких верств суспільства до вищих навчальних закладів;

- підвищення якості та актуальності вищої освіти, спрямованої на задоволення потреб фізичних осіб і ринку праці, через стимулювання та розповсюдження передового досвіду в систему викладання та наукових досліджень;

- надання студентам більш широких можливостей отримати додаткові навички через навчання та стажування за кордоном, а також сприяння транскордонному співробітництву, спрямованому на розвиток вищої освіти;

- збільшення підготовки дослідників, що забезпечуватимуть розвиток промисловості в майбутньому;

- посилення взаємозв'язку між освітою, наукою та бізнесом задля прискорення переваг та інновацій;

- забезпечення фінансової автономії університетів та інвестування якості освіти відповідно до потреб ринку праці.

Задля підтримки реформ модернізації вищої освіти у бюджеті ЄС на 2012-2020 роки запропоновано значне збільшення витрат на освіту, підготовку кадрів та молоді (на 73%), а також для наукових досліджень (на 46%) [59], що фактично підтверджує визнання ключової ролі освіти і науки в підтримці соціально-економічного зростання ЄС.

Погіршення економічної кон'юнктури внаслідок фінансово-економічної кризи призвело до збільшення безробіття, зростання боргових зобов'язань, посилення соціальної напруги у європейському суспільстві. Все це потребувало корегування стратегічних напрямків розвитку ЄС, реалізації конкретних та узгоджених дій на політичному рівні.

Відповідно до Лісабонської стратегії (основного програмного документа, що визначав характер інноваційного розвитку ЄС до 2010 року), головними завданнями було визначено:

1. Розвиток Європейського наукового простору, започаткованого ще в 1984 році, за рахунок підвищення мобільності людей інтелектуальної праці й поглиблення багатосторонньої кооперації між

університетами та дослідницькими центрами (за прикладом США та Японії).

2. Формування надійних джерел фінансування дослідницької та інноваційної діяльності (до 3% ВВП), що забезпечить об'єднаній Європі формування найбільшої у світі економіки, заснованої на знаннях.

3. Створення Європейського інституту технологій як певним чином організованої мережі дослідницьких університетів Європи, створених за умов інтеграції науково-дослідних груп університетів, компаній, науково-дослідних інститутів, які забезпечать науково-технологічний прорив Європи.

4. Розвиток нового механізму взаємодії європейських університетів (Болонський процес) через побудову загальноєвропейського освітнього й наукового простору.

Роль координаторів наукових досліджень відповідно до стратегії розвитку об'єднаної Європи відіграють Європейська дослідницька рада, Європейський науковий фонд, Європейський інститут технологій. Бюджет цих організацій формується на основі спільних європейських ресурсів. Особлива роль у реалізації Лісабонської стратегії, зорієнтованої на створення конкурентоспроможного ЄС, належить Європейському інституту технологій, який розглядається як засіб залучення найбільш талановитих студентів та вчених з усього світу, через відповідну інтеграцію науково-дослідних груп безпосередньо наукових установ і університетів, а також бізнесу [48].

У березні 2010 року було схвалено нову стратегію розвитку ЄС «Європа 2020» [51], реалізація якої має забезпечити розумне, стале та всеосяжне економічне зростання, створення нових робочих місць. Реалізація стратегії 2020 передбачає п'ять конкретних індикаторів:

- забезпечення рівня зайнятості населення віком від 20 до 64 років на рівні не менш, ніж 75%;

- фінансування НДДКР на рівні 3%ВВП;

- досягнення цілей енергетичної політики, політики зміни клімату (у тому числі зменшення викидів парникових газів до 30% відносно

рівня 1990 року, збільшення на 20% ефективності використання енергії, енергії з відновлювальних джерел тощо);

- зростання рівня освіченості (у тому числі забезпечення вищої освіти молоді на рівні не менш, ніж 40%);

- скорочення кількості осіб, що перебувають за межею бідності, на 20 млн. осіб.

Фактично, стратегія «Європа 2020» визначає *три основні фактори укріплення європейської економіки*:

По-перше, гармонійне зростання шляхом розвитку економіки, заснованої на знаннях та інноваціях (*smartgrowth*). Забезпечення гармонійного зростання як фактора укріплення європейської економіки може бути досягнуто через підвищення якості освіти, результативності досліджень та їх розповсюдження, поширення інноваційних технологій тощо. Пріоритетними напрямками діяльності ЄС визнано: створення Інноваційного союзу; молодь в дії; поширення цифрових технологій в Європі.

По-друге, створення економіки, що ґрунтується на раціональному використанні ресурсів, екології та конкуренції (*sustainablegrowth*). Фактично, через реалізацію сталого розвитку має бути забезпечено зростання конкурентоспроможності європейської економіки, раціональне природокористування, покращення екологічної ситуації в цілому. Пріоритетними напрямками діяльності ЄС визнано: раціональне використання ресурсів в Європі; індустріальна політика, що спрямована на глобалізацію.

По-третє, сприяння зайнятості, досягнення соціальної, економічної та регіональної єдності (*inclusivegrowth*). Забезпечення реалізації зазначеного фактору сприятиме єдності європейського суспільства через високий рівень зайнятості, збільшення інвестування людського капіталу, зниження рівня бідності, розвитку системи соціального захисту та ін. Пріоритетними напрямками діяльності ЄС визнано: розвиток нових здібностей та зростання кількості робочих місць; єдина європейська політика боротьби з бідністю.

Формування Інноваційного союзу є однією з ключових ініціатив розвитку ЄС, що реалізується в рамках стратегії «Європа 2020». Ця ініціатива містить 34 конкретні зобов'язання, які спрямовані на забезпечення зростання, створення нових робочих місць, перетворення інноваційних ідей у нові товари та послуги. Актуальність створення Інноваційного союзу посилюється через зростання розриву інноваційної діяльності між ЄС та США і Японією. Крім того, Китай, Індія, Бразилія почали швидко наздоганяти ЄС за рахунок щорічного підвищення їх продуктивності на 7%, 3% і 1%, відповідно (порівняно з ЄС) протягом останніх п'яти років [63]. Поступова реалізація стратегічних завдань, що стоять перед ЄС в контексті створення Інноваційного союзу, забезпечить провідну роль Європи у науковій сфері, сприятиме усуненню бар'єрів, що перешкоджають економічному інноваційному розвитку (високовартісне патентування, фрагментація ринку, брак висококваліфікованих кадрів та ін.), й нарешті виведе на якісно новий рівень співпраці державного та приватного секторів через інноваційне партнерство між європейськими інституціями, національними та регіональними органами влади та бізнесу.

Сучасний розвиток взаємозалежного глобального світу висуває нові вимоги до розвитку інноваційних та високотехнологічних секторів національних економік. Створення та подальше забезпечення зайнятості наукомістких робочих місць в майбутньому вимагає висококваліфікованих працівників, які можуть реагувати на можливості і потреби сучасної економіки. Модернізація вищої освіти нерозривно пов'язана з розвитком усього суспільства, характерними рисами для якого на сучасному етапі є оновлення структури та змісту вищої освіти, послідовного впровадження інноваційних технологій навчання.

У практичній реалізації процесу інтернаціоналізації вищої освіти провідна роль належить не тільки державам, які виробляють відповідні національні стратегії інтернаціоналізації вищої освіти. Важлива роль у реальному впровадженні міжнародного співробітництва належить

університетам, які активно розробляють університетські стратегії інтернаціоналізації освітньої, наукової діяльності [55]. Впровадження університетських стратегій інтернаціоналізації забезпечує доступ до глобальних джерел передових знань, продукування міжкультурних знань та навичок, зміцнення стану та рейтингу вищого навчального закладу, у тому числі через розвиток ефективного партнерства.

У сучасних умовах інтернаціоналізація вищої освіти характеризується переходом від епізодичних міжнародних зв'язків в освітній галузі між окремими зарубіжними університетами до комплексного міжнародного співробітництва, до якого залучені вже не тільки заклади вищої освіти, а й інші суб'єкти. Кожному рівню розвитку інтернаціоналізації притаманні певні форми міжнародного співробітництва університету, які представлено на рис. 1.1.

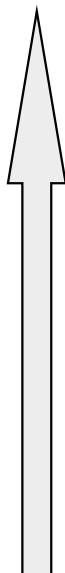
	Рівні інтернаціоналізації	Форми міжнародного співробітництва ЗВО
	Багатосторонні (комплексні) міжнародні зв'язки	- проекти, що забезпечують впровадження міжнародних освітніх стандартів та гармонізацію систем вищої освіти - створення стратегічних освітніх і наукових альянсів (розвиток нових інституційних форм)
	Спільна освітня та наукова діяльність	- проекти, що забезпечують інтеграцію навчальних планів, курсів - спільні науково-дослідні проекти (у тому числі науково-комунікативні заходи)
	Науково-технічна, освітня кооперація	- програми, спрямовані на розвиток мобільності здобувачів вищої освіти, викладачів, дослідників тощо
	Зовнішні зв'язки ЗВО	- експорт освітніх послуг - обмін делегаціями

Рисунок 1.1 Рівні інтернаціоналізації та форми міжнародного співробітництва закладу вищої освіти

Конкретизація місця і ролі основних суб'єктів процесу інтернаціоналізації вищої освіти, а також основних форм міжнародного співробітництва закладів вищої освіти дозволяють визначити комплексний підхід у розробці міжнародної діяльності сучасного університету як єдиної цілеспрямованої моделі. Основними формами міжнародного співробітництва вишів виступають наступні:

- програми, спрямовані на розвиток мобільності студентів, викладачів, дослідників тощо;
- проекти, що забезпечують інтеграцію навчальних планів, курсів;
- спільні науково-дослідні проекти (у тому числі науково-комунікативні заходи);
- проекти, що забезпечують впровадження міжнародних освітніх стандартів та гармонізацію систем вищої освіти;
- створення стратегічних освітніх і наукових альянсів (розвиток нових інституційних форм).

Міжнародна асоціація університетів, яка була утворена у 1950 р. з метою поглиблення співробітництва між вищими навчальними закладами, періодично проводить моніторинг змін, що відбуваються у системі вищої освіти, а також реформ, що проводять уряди провідних країн у даній сфері. У звіті даної організації «GLOBAL: Internationalisation: past, present, future» засвідчено, що світова фінансово-економічна криза дещо загальмувала розвиток процесів інтернаціоналізації у сфері вищої освіти [54]. Дані для звіту було отримано із 745 вищих навчальних закладів 155 країн світу, а також великої кількості національних асоціацій університетів. Результати звіту свідчать, що 87% університетів назвали інтернаціоналізацію своєю стратегічною метою, а 78% вбачають в ній основний чинник підвищення своєї конкурентоспроможності за останні 3 роки. Близько 50% закладів відзначили значне зростання асигнування заходів, спрямованих на інтернаціоналізацію вищої освіти. У 85% вишів вже створено спеціальні офіси інтернаціоналізації (у 2005 р. – 71%).

Згідно із даними дослідження, основними результатами інтернаціоналізації для закладів вищої освіти є підвищення рівня

теоретичної та практичної підготовки студентів, підвищення якості навчальних програм, покращення іміджу університетів на світовому ринку освітніх послуг, зростання можливостей щодо проведення наукових досліджень та розробки нових продуктів, а також можливості збільшення контингенту студентів за рахунок розширення їх географії, що наочно демонструють дані, наведені на рис. 1.2. Переваги інтернаціоналізації, за даними опитування, полягають у тих самих напрямках.

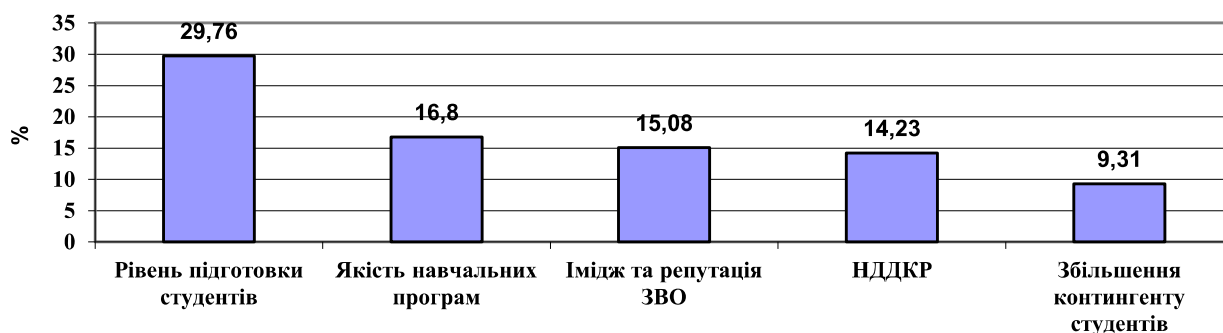

Рисунок 1.2 Основні результати інтернаціоналізації

Водночас заклади вищої освіти серед основних пріоритетів інтернаціоналізації називають не тільки зростання мобільності студентів, покращення якості навчальних програм та можливості співробітництва для проведення спільних науково-дослідницьких робіт, але й такі напрямки, як спільні або подвійні дипломи, зростання мобільності професорсько-викладацького штату ЗВО, а також т.зв. «інтернаціоналізацію на дому», тобто можливості отримання вищої освіти в зарубіжному закладі вищої освіти дистанційно. Відтак подальший розвиток системи вищої освіти відбуватиметься під впливом тенденцій інтернаціоналізації та глобалізації світового господарства, що, безумовно, поступово впливатиме на його структуру та динаміку.

У дослідженні, проведеному Міжнародною асоціацією університетів, «Internationalisation of higher education» [50] доведено, що ключовим елементом у просуванні інтернаціоналізації вищої освіти в університетах стає наявність відповідної інституційної політики чи стратегії. Існують суттєві регіональні відмінності щодо

наявності такої політики. Більшість респондентів (61%), що представляли європейські університети, визначили наявність відповідної політики інтернаціоналізації. Для університетів з Північної Америки цей показник становить 44% [56, с. 59-60]. Слід підкреслити, що у багатьох європейських установах в рамках політики інтернаціоналізації розрізняється діяльність, що відбувається у контексті регіонального співробітництва (ЄС та Болонський процес) та інтернаціоналізації в цілому.

Важливим кроком на шляху до інноваційного європейського розвитку українського суспільства, підвищення ролі вищої освіти у формуванні освіченого молодого покоління є забезпечення реального реформування та модернізації вищої освіти в Україні. Особлива роль у реалізації нової європейської стратегії України належить університетам, модернізація системи вищої освіти в яких стає важливою умовою післякризового розвитку країни. Ефективність розвитку інтернаціоналізації залежатиме від декількох стратегічних складових, особливу роль серед яких у сучасних дослідженнях визначено [55, с. 6]:

- (а) ефективна зміна лідерства,
- (б) сильна інституційна культура, що забезпечує розвиток інтернаціоналізації,
- (в) стратегічне включення,
- (г) ключові адміністративні практики та політика.

Сучасний університет – це міжнародний науково-освітній комплекс, характерними ознаками якого є: наявність ефективної системи управління якістю освіти, створеної на основі міжнародних вимог, стандартів і досвіду; наявність спеціалізованих структур, що здійснюють організацію міжнародної діяльності; формування у викладачів і студентів нових компетенцій з урахуванням глобальних змін в економіці, політиці, соціальній і культурній сферах; включення міжнародного компоненту у всі сфери життєдіяльності університету; створення полікультурного середовища; здійснення на постійній основі науково-педагогічних зв'язків із зарубіжними університетами,

науковими центрами і міжнародними організаціями, академічного обміну викладачами, студентами і дослідниками.

Міжнародне співробітництво у сфері освіти та науки відіграє активну роль у формуванні сучасної відкритої економічної системи, а міжнародна діяльність університету у сучасному постіндустріальному суспільстві є одним із факторів забезпечення конкурентоспроможності та інноваційного розвитку вищого навчального закладу. З точки зору міжнародної співпраці, інноваційна діяльність закладу вищої освіти має багатоаспектний характер та відрізняється інтенсивністю, академічною активністю у площині навчальної, наукової, виховної, фінансово-економічної видів діяльності.

Основними напрямками міжнародної діяльності вищого навчального закладу є експорт освітніх послуг; організація навчання студентів і аспірантів; участь у міжнародних наукових, освітніх проектах і програмах спільних дипломів; підвищення кваліфікації викладачів у міжнародних науково-освітніх центрах; комплексна система зарубіжних стажувань викладачів і студентів для реалізації власних науково-освітніх проектів; презентація досягнень університету у науці і освіті на міжнародних конференціях, виставках, конкурсах; міжнародна акредитація і сертифікація освітніх програм; формування полікультурного середовища; розвиток інтернет-сайтів на кількох мовах; позиціювання університету у світових рейтингах. Відповідно, показниками міжнародної інноваційної діяльності є: оцінка академічної мобільності викладачів, студентів, аспірантів; оцінка рівня міжнародних освітніх програм; оцінка міжнародної репутації університету; рівень розвитку глобальних мережових комунікацій (доля контенту сайту університету іноземними мовами, інтенсивність відвідування сайтів, популярність сайту у різних пошукових системах Інтернет); оцінка інтеграції у європейській, світовий освітній простори (співробітництво з міжнародними центрами, фондами); оцінка обсягу фінансових надходжень від експорту освітніх послуг і наукової продукції; оцінка ресурсного забезпечення інтернаціоналізації; оцінка результатів наукової

діяльності (доступ і наявність наукометричних видань, публікації викладачів, аспірантів у наукометричних виданнях).

Організаційно-педагогічними умовами ефективного функціонування моделі міжнародної діяльності мають стати:

- формування ефективної та гнучкої системи управління на рівнях університет – факультет – кафедра – центри – громадські (молодіжні) організації;

- створення полікультурного і полімовного середовища в університеті;

- розвиток сучасного інформаційного середовища (для інформаційної, консультаційної підтримки виконання проектів і програм, проведення тренінгів для написання заявок, оформлення документів для участі у грантових програмах);

- формування полікультурної компетентності суб'єктів міжнародної діяльності;

- постійний моніторинг позиціонування університету на національному, європейському ринках освітніх послуг;

- створення за участю зарубіжних партнерів спільних кафедр, лабораторій, центрів для проведення досліджень, надання освітніх послуг та ін.

Реалізація міжнародного співробітництва українськими університетами призведе до появи конкретних ефектів, які впливають на зростання конкурентоспроможності української вищої школи, основними з яких стануть наступні:

- педагогічний ефект (підвищення якості освіти, універсалізація знання, збільшення інноваційності вищої освіти, розвиток нових міждисциплінарних курсів, підготовка кадрів з міжнародним рівнем знань і компетенцій, впровадження та розвиток нових технологій навчання, у тому числі дистанційних);

- психологічний ефект (закріплення нових навичок у студентів, спроможність до міжкультурної комунікації, розуміння та подолання міжетнічних розбіжностей, спроможність мислення у порівняльному аспекті, спроможність змінювати самосприйняття, здібність до кроскультурного аналізу, розвиток толерантності);

– соціальний ефект (збільшення доступності вищої освіти, посилення ролі вищої освіти у формуванні демократичного суспільства, створення системи міжнародного партнерства);

– економічний ефект (зростання комерціалізації результатів діяльності університетів, експортне просування вищої освіти, підтримка конкурентоспроможності національної економіки, диверсифікація і зростання фінансових надходжень до бюджету університету та національної економіки в цілому).

Таким чином, у сучасних умовах міжнародне співробітництво виступає як один з актуальних і перспективних напрямків інтернаціоналізації освіти, яка сприяє розвитку інших видів діяльності закладів вищої освіти: освітньої (впровадження сучасних стандартів вищої освіти та освітніх технологій, розробка нових навчальних програм); підвищення якості підготовки фахівців і кваліфікації науково-педагогічних кадрів; формування позитивного іміджу університету у регіоні і за кордоном; покращення матеріально-технічної бази тощо.

Розвиток української вищої школи нерозривно пов'язаний із розвитком усього суспільства, характерними рисами для якого на сучасному етапі є оновлення структури та змісту вищої освіти, забезпечення реальної університетської автономії (академічної, фінансової та ін.), послідовного впровадження інноваційних технологій навчання. Перед більшою частиною вишів постає завдання створення особистого іміджу у просторі соціальних змін, і рух за старим зразком вже стає неможливим.

Згідно з ідеями розвитку європейського освітнього та наукового простору, модернізація системи вищої освіти в Україні вимагає не просто підготовки нормативних документів, нових методичних вказівок та інших подібних формальних заходів. Вона має бути спрямована на виховання нового покоління людей, що усвідомлюють загальнолюдські цінності і живуть за гуманістичними законами. Перед сучасною освітою постають універсальні цілі: вийти на новий рівень якості європейської освіти і де-факто забезпечити її конкурентоспроможність на світовому ринку, реформуючи її на

засадах демократизації, відкритості, безперервності, рівного доступу до набуття освіти, мобільності, зберігаючи при цьому автентичність національної освіти.

В Україні модернізація системи вищої освіти характеризується поступовим переходом від епізодичних міжнародних зв'язків в освітній та науковій галузі між окремими зарубіжними університетами до комплексного міжнародного співробітництва, до якого залучені вже не тільки заклади вищої освіти, а й інші суб'єкти, які реалізують різноманітні форми міжнародного співробітництва, а саме: програми з розвитку мобільності студентів, викладачів, дослідників тощо; проекти, що забезпечують інтеграцію навчальних планів, курсів; спільні науково-дослідні проекти (у тому числі, науково-комунікативні заходи); проекти, що забезпечують впровадження міжнародних освітніх стандартів та гармонізацію систем вищої освіти; створення стратегічних освітніх і наукових альянсів (розвиток нових інституційних форм).

Сьогодні в Україні розвиваються різні форми міжнародного співробітництва на національному, регіональному, університетському рівнях. Найважливішим кроком на шляху до інноваційного, європейського розвитку українського суспільства, підвищення ролі вищої освіти у формуванні освіченого молодого покоління є реформування та модернізація вищої освіти в Україні. В Україні поступово реалізується комплексна система державних заходів щодо модернізації та вдосконалення національної системи вищої освіти. Багатьма українськими університетами накопичений великий досвід міжнародного співробітництва, що, безумовно, сприяє інтернаціоналізації вищої освіти, розширює можливості випускників українських вишів на міжнародному ринку праці, а найголовніше – забезпечує формування у них вміння жити у полікультурному середовищі і працювати в умовах жорсткої конкуренції та глобальних викликів.

Практичним підтвердженням розвитку інтернаціоналізації вищої освіти України є:

зростаючі показники стажувань студентів, підвищення рівня їх мобільності,
збільшення обміну викладачів і дослідників,
розробка спільних програм навчання, у тому числі, тих, що передбачають отримання окрім українського диплома відповідного документа університету-партнера,
спільна реалізація науково-дослідних проектів,
спільне проведення науково-комунікативних заходів,
диверсифікація джерел фінансових надходжень до бюджету університету.

Інтернаціоналізація вищої освіти посилює національний освітній потенціал, а відтак і конкурентоспроможність країни. Саме тому інтернаціоналізація освіти має стати важливим об'єктом цілеспрямованої політики з боку держави і бути спрямована на вирішення конкретних політичних, економічних, соціокультурних завдань. Особливу роль в інтернаціоналізації вищої освіти в сучасних умовах мають відігравати заклади вищої освіти. На жаль, доводиться констатувати: внесок національної вищої освіти в підвищення конкурентоспроможності країни ще недостатній. Україна залишається лідером за рівнем охоплення вищою освітою, проте якість втрачає конкурентні переваги.

Сьогодні в Україні є об'єктивна необхідність розробки Національної програми інтернаціоналізації вищої освіти, досвід багатьох країн світу демонструє успішність застосування різних підходів у цьому напрямку залежно від цілей і завдань, які зараз стоять перед державою. В Україні розвиваються різні форми міжнародного співробітництва на національному, регіональному, університетському рівнях. Так, у країні триває реалізація спільних з європейськими університетами проектів. Вчені українських університетів спільно із зарубіжними партнерами виконують різноманітні науково-дослідні проекти. У вітчизняних закладах вищої освіти навчаються іноземні студенти з 148 країн світу, чисельність яких щорічно зростає на десять відсотків. За динамікою прийому і загальної чисельності іноземних студентів Україна входить до першої десятки країн світу. За даними

Українського державного центру міжнародної освіти Міністерства освіти і науки України [40] загальна кількість іноземних студентів, що навчаються в Україні, постійно зростає та збільшилася з 18,6 тис. студентів у 2000 році до 44 тис. в 2009, й 64 тис. у 2016 році, тобто втричі за цей період. Це відповідає загальносвітовим тенденціям збільшення кількості іноземних студентів. Усі студенти-іноземці навчаються за контрактом, і це приносить до бюджету навчальних закладів значні додаткові кошти, створює нові робочі місця для професорсько-викладацького складу університетів.

Метою інтернаціоналізації українських університетів є забезпечення високих міжнародних конкурентних позицій шляхом формування високоефективної системи міжнародної академічної мобільності, здатної сприяти забезпеченню ефективної реалізації завдань університетської освітньої та наукової діяльності. Багатьма українськими університетами накопичений великий досвід міжнародного співробітництва, що, безумовно, сприяє інтернаціоналізації вищої освіти, розширює можливості випускників українських вишів на міжнародному ринку праці, а найголовніше – забезпечує формування у них вміння жити у полікультурному середовищі і працювати в умовах жорсткої конкуренції. Якість освіти може визначатися тільки по відношенню до глобальних цілей, які Україна ставить перед своєю системою освіти. І модернізація, і розвиток повинні набути випереджального неперервного характеру і гнучко реагувати на всі процеси, що відбуваються у світі й Україні. Україна чітко визначила орієнтир на входження в освітній простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог. Саме через нову якість освіти можливо буде забезпечити реформування та подальший розвиток усіх інших сфер економічної діяльності. У свою чергу, впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці й техніці має відбуватися при одночасному поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС.